

Fenomén socializmu v memoároch slovenských židovských autorov

IVAN ŠUŠA – Università l'Orientale Napoli (Neapol)

Kľúčové slová: memoáre, židovskí autori, socializmus, rok 1968, totalitarizmus

Úvod

Rok 1968 je v dejinách Česko-Slovenska jedným z „osmičkových“ rokov, ktoré hlboko ovplyvnili vtedajšiu spoločensko-politickú situáciu v bipolárnom kontexte, literatúru i život „obyčajných“ ľudí. V slovenskej literatúre nájdeme mnoho autorov, ktorých režim potrestal za ich odmietavý prístup k okupácii krajiny, už menej konkrétnych príkladov v samotnej básnickej či prozaickej tvorbe (čo je napokon aj vzhľadom na vtedajšiu cenzúru pochopiteľné.) Práve tu v Brne sme pred dvoma prezentovali príspevok „K trojuholníku okupácia-revolúcia-integrácia“ – zamerali sme sa v ňom na konkrétne výstupy autorov Karola Strmeňa, Gorazda Zvonického a Imricha Kružliaka proti augustovej okupácii roku 1968. Dnes si dovoľíme túto tému rozšíriť o ďalší rozmer – o slovenských autoroch židovského vierovyznania a ich vnímaní (nielen augusta 1968), ale bývalého režimu vôbec.

Neviditeľní židia

Pokiaľ ide o povojnovú situáciu židovského obyvateľstva, osud židov v tzv. západnej a tzv. východnej Európe - a v rámci nej v Československu¹ - bol odlišný (používajúc politickú terminológiu studenej vojny na úkor geografického aspektu). Kým v západných demokraciách sa židovská komunita výrazne zapojila do riadenia krajiny, začala sa organizovať v spolkoch a organizáciách, vo východnej Európe sa stali židia „neviditeľnými“² (v rámci boja proti svetovému sionizmu sa o týchto otázkach zámerne nehovorilo, nepublikovalo, prípadne dochádzalo k ideologickým deformáciám faktov), aj keď ich práva v samotnej podstate neboli porušované. Ako je všeobecne známe, mnohí (po tom, čo prevzala moc komunistická strana -

¹ Dodržiavanie ľudských práv židov a z toho vyplývajúci „židovský vplyv“ (či naopak pokles vplyvu) v spoločnosti vytvárajú sínusoidu – kladná konštanta v Československu po rozpade Rakúsko-Uhorska (v rokoch 1918-1938), záporná konštanta v Slovenskom štáte (1939-1945), predpokladaná kladná konštanta v rokoch 1945-1948, narušená rokom 1948 (istým medzníkom môže byť aj rok 1968 - emigrácia) a v novodobej histórii kladná konštanta po roku 1989 (kladná konštanta vo význame dodržiavanie práv a akceptovanie štátom, záporná – opak).

² Porov. dielo ESCHENAZI, G., NISSIM, G. *Ebrei invisibili*. (Neviditeľní židia). Milano: Mondadori, 1995.

teda ešte v roku 1948) emigrovali do novovzniknutého Izraela, Spojených štátov amerických, Kanady, Austrálie a ďalších štátov (a to vrátane memoáristov, ktorým sa budeme venovať v ďalšej časti príspevku). Tí, ktorí ostali v rodnej vlasti, museli čeliť novej skutočnosti – spoločná Československá republika bola uznaná za štát dvoch rovnoprávných národov Čechov a Slovákov. Slováci získali relatívne rovnoprávne postavenie, ako však vo svojich pamätiach uvádza slovenský autor židovského pôvodu **Leo Kohút**, „v novom Československu odopreli iným národnostiam občianstvo a štátnu spoľahlivosť – aj židom, ak nenavštevovali školy so slovenským vyučovacím jazykom“³. To však neznamená, že židia sa vo vtedajšom Československu nemohli realizovať – uplatnili sa vo významných pozíciách, zamestnaniach, príslušnosť k židovstvu už, samozrejme, už nebola v Československu chápaná na rasovej báze.

Nesúhlasíme napríklad s názorom talianskej literárnej teoretičky Mariny Beerovej, ktorá v súvislosti s rozdielnym *modus vivendi* židov v západnej a východnej Európe (východ-západ v geopolitickom slova zmysle, teda ešte v kontexte bipolarizmu) tvrdí, že „židia z východu boli podriadení tradičnému krutému tlaku antisemitizmu slovanských národov“⁴. Práve tento fakt podľa nej spôsobil, že „východoeurópski židia“ si zachovali výraznejšiu religiozitu, „separovanú kultúru“ s vlastným jazykom (jidiš) – tieto elementy podľa Beerovej západoeurópskym židom chýbajú. Autorka tak nezmyselne spojila slovanskosť s antisemitizmom - domnievame sa, že objektívny je tu vzťah totalitná ideológia-zachovávanie si identity.

Istým historickým polomedzníkom, ktorý by sme radi spomenuli, bol aj rok 1987, keď vznikol samizdatový dokument, v ktorom sa jeho autori oficiálne ospravedlnili za hrôzy holokaustu počas Slovenského štátu. Dokument podpísalo viac ako dvadsať osobností, medzi inými spisovatelia **Dominik Tatarka**, **Hana Ponická**, **Milan Rúfus**, **Martin M. Šimečka**, **Kararína Lazarová**, predstavitelia katolíckeho disentu **František Mikloško** a **Ján Čarnogurský**, historici, maliari, architekti, sochári či hudobní skladatelia. V dokumente odsúdili deportácie židovského obyvateľstva a protižidovské opatrenia, „ktoré boli v slovenských rukách“ a vyzvali na „rovnosť všetkých bez ohľadu na rasu, na toleranciu,

³ KOHÚT, L. *Tu bola kedysi ulica*. Bratislava: Q111, 1995, s. 176.

⁴ Ebrei dell'Est erano sottoposti alla pressione dell'antisemitismo tradizionale e feroce delle nazioni slave". BEER, M. *Memoria cronaca e storia*. In *Storia generale della letteratura italiana*. Milano: Federico Motta Editore, 1999.

slobodu vyznania, demokraciu, zákonnosť a lásku medzi ľuďmi“.⁵ Dnes je dokument chápaný skôr ako vtedajšia kritika voči komunistickému režimu a jeho politike.

Novú kvalitu vzťahov so štátom a majoritnou spoločnosťou nadobudli po roku 1989. Rok po spoločensko-politických zmenách v Československu vydala vtedajšia Slovenská národná rada „Vyhlásenie SNR a Slovenskej republiky k deportáciám židov zo Slovenska“, v ktorom sa oficiálne ospravedlnila „za všetko, čím sa naši predchodcovia previnili proti židovským spoluobčanom za druhej svetovej vojny“. Vyhlásenie bolo zároveň prísľubom (formulované podobne ako predchádzajúci dokument), „že nové demokratické Slovensko už nikdy nezíde z cesty, ktorú charakterizuje úcta k slobode, tolerancia, demokracia, zákonnosť a láska medzi ľuďmi bez ohľadu na národnosť, rasu, náboženstvo či presvedčenie“.

Aj keď rok 1993 – rozdelenie československej federácie a vznik Slovenskej republiky židovská komunita neprijala pozitívne (Slovenskú republiku chápala ako nástupnícky Slovenský štát z rokov 1939-1945), dnes môžeme konštatovať, že sa stala integrálnou súčasťou spoločnosti so svojimi právami, ktoré jej prislúchajú. V tejto súvislosti sa nám žiada citovať **Petra Salnera**, ktorý sa vyjadril, že „židia neformujú pozitívne či negatívne stanoviská k prostrediu, kde žijú podľa mena štátneho útvaru, ale na základe osobných skúseností a konkrétnych hodnôt, ktoré v ňom platia“.⁶ Pripomeňme, že v novom demokratickom zriadení vznikla aj židovská náboženská obec a ich ústredný zväz, Rada na odškodnenie obetí holokaustu v Slovenskej republike a Dokumentačné stredisko holokaustu. Svoj význam nadobudli aj Múzeum židovskej kultúry Slovenského národného múzea, v ktorého edícii vychádza aj *Judaica Slovaca*, okrem toho jestvujú i židovské noviny *Delet*.

Prakticky stále sa uskutočňuje výskum otázky postavenia židov, vzťahu väčšinového obyvateľstva k nim a otázky skrytých či otvorených foriem antisemitizmu – a to na rôznych vedeckých úrovniach a oblastiach⁷ – od politológie, cez sociológiu až po psychológiu. Nás bude zaujímať predovšetkým aspekt literárny, resp. vzťah ideológia-autor-dielo.

⁵ V dokumente sa okrem iného píše: „Za mŕtvymi môžeme už len smútiť alebo veriaci spomedzi nás sa za nich s hlbokou ľútosťou modliť. Ich živých príbuzných a ostatných príslušníkov národa po celom svete by sme však chceli odprosiť v mene nášho svedomia, v mene ľudskosti a kresťanskí signatári i v mene náboženskej viery, ktorú sa usilujeme prežívať a ktorej korene cez Starý zákon sú nám spoločné s národom Izraela.“

⁶ SALNER, P. *Židia na Slovensku desať rokov po...* In Listy. Časopis pro politickou kulturu a občanský dialog. č.1/2003, s. 7.

⁷ Ako uvádza Michal Vašečka, výskum antisemitizmu je v SR v porovnaní so situáciou v niektorých okolitých krajinách stále pomerne nedostatočný. „Miera antisemitizmu je testovaná nedostatočne, bez invencie a bez aplikovania postupov známych v mnohých európskych krajinách. Mnohí autori, ktorí sa na Slovensku venovali skúmaniu antisemitizmu, analyzujú tento fenomén ako špecifický druh netolerancie a rasizmu. Porovnanie s výskumnými prístupmi aplikovanými v Poľsku, Maďarsku a Nemecku vyznieva v neprospech slovenskej sociológie, česká sociológia, naopak, sa téme antisemitizmu venovala ešte menej systematicky ako slovenská“. VAŠEČKA, M.: *Sociologický výskum antisemitizmu na Slovensku po roku 1989 v kritickej perspektíve*. In SLOVAK SOCIOLOGICAL REVIEW. Časopis Sociologického ústavu SAV, ročník 38, číslo 4, r. 2006, s. 18.

Socializmus a jeho podoby v memoároch židovských autorov

Aj keď výrazy socializmus, marxizmus, komunizmus vysvetľuje politická veda diferencovane⁸, v dielach autorov memoárovej literatúry⁹ (aj vzhľadom na žánrový aspekt memoárov, ktoré nie sú vedeckým dielom, hoci je v nich okrem „literárnosti“ prítomná i faktickosť a faktografickosť)¹⁰ môžeme vidieť ich synonymické použitie. V nami vybratých memoároch je potrebné upozorniť na časový faktor, ktorý mení vnímanie, obsah i sémantickú motiváciu daného pojmu. Kým v období 1939-1945 autori celkovo chápu socializmus ako antifašizmus, v povojnovom období 1945-1948 ako víťazstvo hodnôt socializmu nad totalitarizmom fašizmu, po roku 1948 až po 1989 (vrátane roku 1968) už socializmus ako totalitarizmus.

Ako príklad a zároveň demonštrácia uvedeného rozdelenia nám poslúži dielo Slovenky **Kataríny Winterovej** *Katarína. Román*¹¹, ktorý vydala pôvodne v angličtine v roku 1998 v Spojených štátoch amerických spomienkovú prózu „Katarína, a novel by Kathryn Winter“. (Jej špecifikom je, že autorka v ňom vystupuje ako dieťa, čomu sú prispôbené i reflexie – t. j. hodnotenie situácie z pohľadu dieťaťa). Aby malá Katarína unikla novej smrti, najbližšia rodina ju ukryje pod zmeneným menom Katarína Zemanová v evanjelickom

⁸ Ako uvádza Peter Kulašik v publikácii *Socializmus* (Banská Bystrica, 1999), v polovici minulého storočia prevládalo používanie názvu komunizmus. „Definitívne rozlíšenie nastalo v sedemdesiatych rokoch 19. storočia. Socializmus bol označený predovšetkým ako socializmus evolucionalistický, komunizmus ako socializmus revolučný (...) Marxizmus je kulmináčnym bodom socializmu-komunizmu. Tak marxizmus, ako i rozličné varianty socializmu obsahujú tri základné komplexy otázok, ktoré vymedzujú podstatu socializmu: a) kritika kapitalizmu, b)anticipácia budúcej spoločnosti a c) taktika, prostriedky a metódy k uskutočňovaniu socializmu.“ (s.7).

⁹ Prakticky po prvýkrát sa podarilo v rámci česko-slovenského kontextu definovať (na genologickom základe) memoár(e), autobiografiu, autobiografický román, kroniku a románovú kroniku českému literárnemu vedcovi Ivovi Pospíšilovi. Upozorňujeme najmä na Pospíšilov termín memoárový román (svoj názor podkladá na základe analýzy A. I. Garcena a jeho diela *O tom, čo bolo – Byloje i dумы*). Chápe ho (na horizontálnej úrovni) ako „obrovský konglomerát niekoľkých typov románu (životopisného, románovej kroniky, románu sociálneho, politického, filozofického), v ktorých rámci sa realizuje dramatický princíp balzakovského románu. Voľnosť väzieb medzi jednotlivými súčasťami memoárovej tkaniny umožňuje integrovať ďalšie memoárové útvary, napríklad lyrické digresie, spoveď, filozofický traktát a politický pamflet“ (POSPÍŠIL, I. *Labyrint kroniky*. Brno: Blok, s. 26) Memoáre podľa neho odlišuje od románovej kroniky dôraz na nezastierané osobné videnie, na rozdiel od autobiografického románu však tendujú viac od osobnosti daného rozprávača k prostrediu (t. j. cez rozprávača sa dostaneme k prostrediu, v ktorom sa pohybuje). Románová kronika je tak podľa Pospíšila „vklínená“ medzi autobiografický román a memoáre.

¹⁰ Väčšina prác memoárovej literatúry s tematikou holokaustu je na pomedzí beletristického a publicistického typu (t. j. vo vzťahu modelová štruktúra umeleckých textov - modelová štruktúra publicistických textov). Neznamená to však, že do všetkých memoárov vstupujú práve charakteristiky uvedených štruktúr. Napríklad Špitzerove eseje *Svitá, keď je najväčšia tma* majú bližšie k umeleckosti a publicistickosti, Salnerovo dielo *Prežili holokaustu* je vyslovene dokumentárne a náučné, je zbavené literárnosti a najviac sa v ňom objavujú charakteristiky modelovej štruktúry hovorových textov (tieto memoáre vznikali ako zápisky viacerých svedkov a Peter Salner ich publikoval v presnom odpise).

¹¹ Do slovenského literárneho kontextu sa dostala prostredníctvom prekladu Ľubice Chorváthovej.

sirotinci. Dôležitú úlohu, aj napriek už spomínanému detskému intelektu, tu zohrávajú reálie – z pohľadu Kataríny. Tá zdôrazňuje najmä deportácie židov v uvedenom roku, vypuknutie SNP až po oslobodenie. Na tieto udalosti (reálie, fakty) navrstvuje svoje reflexie. Katarína nechápe antisemitizmus voči židovskej komunite a záchranu seba samej, svojej rodiny i celého židovstva vníma cez prizmu oslobodenia Sovietskou armádou. Katarína verí v socializmus a v komunizmus a v ich hodnoty, ktoré sú diametrálne odlišné od ideológie fašizmu. Objektívne síce pripomína rôznorodé názory na uvedené obdobie i na podporovateľov socializmu (napr. názor Šebestu, ktorý upozorňuje, že „keď prídu bolševickí ancikristi, budú vám nechty trhať, len čo spomeniete Krista, s. 142), jej vnímanie osloboditeľov (nezabúdajme na oslobodenie nielen v zmysle štátnom, resp. vojenskom, ale i oslobodenie vo význame nádeje pre židovskú komunitu) je zidealizované. Idealizácia sa najvýraznejšie prejavuje v nasledujúcom texte:

Vojaci trávia všetok čas s nami sirotami. Hovoria nám žarty a príbehy po rusky. Nerozumieme, ale páči sa nám to počúvať. Ich jazyk znie ako vtáčí spev. (...) Šebestovi sa teraz už Rusi páčia a ukazuje svoju zbierku nábojníc do pušky. Ja si schovávam obrázok bábúšku Stalina . Keď idem do postele, kladiem si obrázok pod vankúš. Bozkávam jeho husté fúzy, potom sa s ním maznám lícom o líce a zaspím.

Keď Rusi odchádzali, plakali sme.

(s. 143)

Aj keď je text ovplyvnený ideami dieťaťa a jej intelektom, ide nepochybne o jeden z najidealizovanejších názorov na dané obdobie. Je však zároveň kontrapozíciou s ďalším obdobím, keď autorka emigrovala do USA a po „detskom vytriezvení“, samozrejme, korigovala svoje názory, aj keď tejto zmene prakticky nevenuje v diele pozornosť - je to typický prípad „výseku“ konkrétneho obdobia života autora (autorky) v memoárovom diele. Prózu môžeme chápať aj ako demonštráciu sily viery, persuzívnosti režimu a nádeji v zmenu.

Ďalší slovenský autor židovského pôvodu **Levi Gil**, vlastným menom Fero Goldner ponúkol svoje spomienky v hebrejčine a v slovenčine – (v slovenčine vyšli ako *Osudy jednej rodiny*) - ako rozprávanie vtedy mladého 15-ročného chlapca (podotýkame, že dielo však nie je písané optikou dieťaťa, ako je to v prípade Kathryn Winterovej) a ohraničuje ich dátumami 29. 8. 1944 (SNP) a 24. 9. 1945 (protižidovský pogrom v Topoľčanoch). Toto netradičné rozpätie (väčšina autorov končí svoje spomienky ihneď po skončení vojny, resp. významnou spoločenskou udalosťou či rodinným alebo osobným medzníkom v živote), Gil rámcuje negatívnym antisemitským vystúpením, pri ktorom bezdôvodne fyzicky napadli topoľčianskych židov. Autor venuje téme socializmu minimálnu pozornosť, aj keď spomína faktograficky koniec vojny a oslobodenie Červenou armádou. Gil je vysoko objektívny, fakty

nekomentuje, ponúka málo reflexií. Zdôrazňuje veľkú pomoc osloboditeľov (sanitárne a zdravotné záležitosti, strava, starostlivosť), aj keď neidealizuje (napr. pripomína, že prvý ruský vojak, ktorého stretol, sa ho pýtal na možnosti radovánok s dievčatami). Autor, paradoxne, nespomína rok 1968, aj keď uvedenými rokmi (sedemdesiatymi) končí svoje dielo. Ide jednoznačne o autorov zámer, tento rok pre neho (v tom čase obyvateľ a Palestíny, neskôr Izraela) nemal pre neho v živote signifikantný význam (uvádza, že práve v tých rokoch sa presťahoval s rodinou z kibucu di Tel-Avivu.)

V toku 2003 sa do slovenského literárneho kontextu dostala i autobiografická próza ďalšej slovenskej židovskej autorky **Iboje Wandall-Holmovej** *Zbohom, storočie*, a to „prerozprávaním“ (ako sa uvádza v knihe) z dánčiny. Autorka totiž emigrovala v roku 1956 z Československa do Dánska a začala publikovať v dánčine. Ide v podstate o voľný preklad jej diela, ktoré vyšlo (v rovnakom roku ako na Slovensku) pod titulom „Farvel til arhundredet. En fortaelling om Europa“. Na rozdiel od Kathryn Winterovej, je Iboja Wandall-Holmová zároveň aj prekladateľkou svojho diela do slovenčiny (s jazykovou úpravou Ivana Laučíka). Dielo môžeme rámcovať dvoma významovými rovinami. V prvej zobrazuje bezstarostné detstvo a mládežnícke roky, druhú rovinu prezentuje osobná tragédia, keď Holmovú internovali do koncentračného tábora. V diele sa prelínajú dve tváre Európy – „na jednej strane osvietená, multikultúrna spoločnosť, kde rôzne národnosti a náboženské vyznania nažívajú spolu ak aj nie v absolútnej harmónii, tak aspoň v dialógu, a na druhej strane spoločnosť, kde sa vnútorné protiklady vyrovnávajú pomocou násilia a diktatúry“ (s. 264). Z tejto premisy sa v knihe odvíjajú aj denníkové zápisky a reflexie autorky. Tento rozpor chápe v kontexte globálnej spoločensko-politickej situácie a konkretizuje, resp. sprítomňuje ho do slovenského kontextu.

K nekultúrnej antisemitskej Európe, ktorú Holmová usúvzťazňuje s existenciou koncentračných táborov (ako súčasť politiky a režimu vtedajšieho Slovenského štátu) vytvára kontrapozíciu antitotalitarizmu. A práve princíp antitotalitarizmu prezentuje u autorky komunizmus, ktorý (po skončení vojny) nahradil obdobie fašistického režimu. Táto viera v komunizmus je zreteľná už v prvej časti knihy (pred odvečením do koncentračného tábora), znásobila sa po páde režimu Slovenského štátu.

Autorka predkladá svoje reflexie vo forme dialógov (napríklad v rozhovoroch s chlapcami sa bavia o politike). Komunizmus pre ňu reprezentuje (reprezentoval) hodnoty ako sú čestnosť, ľudskosť a spravodlivosť, ako doslova píše, „povinnosť pomáhať, podporovať slabších a byť pre všetkých dobrým príkladom“ (s. 164).

Aj jej počiatočné jednoznačne pozitívne vnímanie komunistov sa postupne dostáva do pozície, keď „len nerada som priznávala, že medzi komunistami boli aj obmedzené,

puritánske, netolerantné a podozrievavé typy ľudí, ktorí aj tu v tábore považovali všetkých nekomunistov za menejcenné bytosti a budúcich zradcov.“ (s. 165) Vysnívanú európsku demokraciu s právami menšín (vrátane židovskej) pod vládou komunistov však nahradila (najmä po roku 1948) iná realita – vedúcu úlohu v celej spoločnosti prevzala Komunistická strana a začala presadzovať politiku, s ktorou sa Holmová nestotožnila – a to ju viedlo aj k emigrácii do Dánska.

Max Stern vydal pôvodne svoju memoárovú knihu s témou holokaustu v angličtine ako „My Stamp on Life“ (Melbourn, 2003), v tom istom roku (2005) ju do slovenčiny ako *Známka môjho života* preložila Ľubica Chorváthová. Svoj život zaznamenáva od narodenia (narodil sa v Bratislave v roku 1921), cez predstavovanie najbližšej rodiny (rodičia, starí rodičia, súrodenci strýkovia a tety, vrátane ich života a aktivít) cez detstvo, ktoré násilne prerušilo jeho internovanie do Osvienčimu, emigrovanie do Austrálie až po súčasnosť. Spoločenskej téme venuje minimálnu pozornosť, v súvislosti s našou témou však môžeme uviesť Sternov negatívny názor na vtedajšie štátne zriadenie (ešte pred emigráciou) - „ak by nás aj v Austrálii očakávalo hocičo, je to vždy lepšie ako ostať v Európe pod vládou komunistov“ (s. 89). Šesťdesiate a sedemdesiate roky zobrazuje autor v kontexte opisu jeho podnikateľských aktivít, spoločensko-politickej situácii v Československu sa bližšie nevenuje.

Našu pozornosť si nepochybne zaslúži i **Leo Kohút** (vlastným menom Leo Kohn) a jeho obsiahle memoárové dielo *Tu bola kedysi ulica...* Kohút spomedzi všetkých doposiaľ spomenutých autorov najvýraznejšie zobrazil ideologický kontext obdobia Slovenského štátu a povojnovej Československej republiky. S fenoménom socializmu/marxizmu sa u neho môžeme stretnúť už v období jeho detstva (zo spomienok vyplýva, že už ako malý chlapec čítal Marxove a Leninove diela, za pozornosť stojí i jeho pôsobenie v šoméri, kde do neho vštepovali socialistické idey a pod., - štúdiom a osobné presvedčenie ho napokon presvedčili o vstupe do vtedajšej ilegálnej komunistickej strany). Kým autori, o ktorých sme sa doteraz zmienili, „prerod“ od komunistického k demokratickému presvedčeniu zámerne obchádzajú, naznačujú, resp. nechávajú čitateľovi priestor pre vlastnú interpretáciu, Kohút jasne pomenúva cestu od zidealizovanej reality („Ak si Hitler voči nám čosi dovoľí, Sovietsky zväz nám ihneď príde na pomoc“, s. 46. alebo „v malom krúžku sme často diskutovali o Sovietskom zväze ako o prvej krajine, kde nie je antisemitizmus“, s. 50) cez prvé pochybnosti (procesy s trockistami) až po vytriezvenie, ktoré nastalo v auguste roku 1968. Práve tu (t. j. približne v druhej tretine memoárov) autor mení pohľad na skutočnosť. Autor sa neštíti hovoriť o osobnom zlyhaní – otvorene priznáva: „mal som pocit studu za to, že som kedysi rád spieval ruské revolučné piesne, tu predomnou stáli tanky a nakomandovaní vojaci,

ktorý sa k nám v noci prikradli ako zloději.“ (s. 373). Kohút stratil dôveru v to, v čo najviac veril, cítil sa zneužitý politikou, ideológiou, vlastnou stranou. Vo svojich spomienkach sa vracia do minulosti, keď uveril ideológii o odstránení nerovnosti, a o myšlienke humanity medzi národmi. Snaží sa pochopiť, čo sa vlastne stalo a vysvetliť si sám sebe príčiny i dôsledky. Jeho reflexie sa točia okolo osi, ktorá vytvára binaritné konštrukcie: idealizácia/realita, viera v ideológiu/zneužitie ideológiou. Nerád priznáva, že

Život nás pouča, že nik sa komunistom nenarodí, ale sa ním stane. Posledné udalosti ma však presvedčili o tom, že som sa na základné otázky budovania socializmu pozeral idealisticky. Nikdy som totiž nepredpokladal, že môže dôjsť k situácii, keď sa veci nedajú riešiť inak, ako „súdržskou pomocou“ zvonka a že dokonca medzi štátmi patriacimi do tábora mieru môže dôjsť aj k otvorenej vojenskej invázii. Táto skutočnosť ma zarmucuje, znižuje moju aktivitu a doteraz sa s touto otázkou neviem vysporiadať“ (s. 379).

Pre Kohúta (a aj pre jeho synov) bola augustová invázia príliš silným emocionálnym zážitkom, bola stratou identity (ktorú stratil už v koncentračnom tábore a ktorú sa pokúšal nájsť v povojnovom usporiadaní) a viery v hodnoty. Aj tieto dôvody ho viedli napokon k emigrácii (do Nemecka). Jeho ideály v komunistickú stratu sa síce vytratili, nie však ideály rovnosti, spravodlivosti a demokracie – dôkazom čoho je, že Kohút vstúpil v Nemecku do tamojšej sociálno-demokratickej strany.

Záver

Aj keď väčšina autorov židovského pôvodu, o ktorých sme hovorili v našom príspevku, vo svojich memoároch, logicky, zobrazuje najtragickejšie obdobie svojho života – teda prenasledovanie a internovanie v koncentračných táboroch, ako vidieť z uvedených textov, neobchádzajú v nich ani povojnové obdobie – teda obdobie socializmu. Keďže mnohí z nich emigrovali, mnohé udalosti, ktoré nastali v Československu, nekomentujú, resp. ich len naznačujú. Výnimkou je Leo Kohút, ktorý takmer celú druhú časť jeho rozsiahlych memoárov venuje práve povojnovému obdobiu až po deväťdesiate roky 20. storočia. Zo všetkých spomenutých memoárov – bez ohľadu na typ zobrazovanej ideológie (fašizmus, komunizmus) však zaznieva jasná myšlienka – myšlienka mieru, humanity a antitotalitarizmu.

Bibliografia:

BEER, M. *Memoria cronaca e storia*. In Storia generale della letteratura italiana. Milano: Federico Motta Editore, 1999.

ESCHENAZI, G., NISSIM, G.: *Ebrei invisibili*. Milano: Mondadori, 1995.

- FINDRA, J.: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta, 2004.
- GIL, L., GILOVÁ, CH.: *Osudy jednej rodiny*. Bratislava: Zing Print, 2001.
- HARPÁŇ, M.: *Teória literatúry*. Bratislava: Tigra, 2006.
- HOLM, W. I.: *Zbohom, storočie*. Bratislava: Kalligram, 2003.
- HOLÝ J. a kol.: *Holokaust v českej, slovenskej a polskej literatúre*. Zost. Jiří Holý. Praha: Univerzita Karlova, 2007.
- MIKULÁŠEK, A.: *Antisemitismus v české literatúre 19. a 20. stoloť*. Praha: Votobia, 2000.
- KOHÚT, L.: *Tu bola kedysi ulica*. Bratislava: Q111, 2004.
- KULAŠIK, P.: *Socializmus*. Banská Bystrica. FPVaMV UMB, 1999.
- KUSÝ, I.: *Memoáre ako žáner*. Slovenská literatúra 19, č. 4, 1972.
- POSPÍŠIL, I.: *Genologie a proměny literatury*. Brno: Masarykova Univerzita, 1988.
- POSPÍŠIL, I.: *Labyrint kroniky*. Brno: Blok, 1986.
- SALNER, P.: *Prežili holokaust*. Bratislava: Veda, 1997.
- SALNER, P. *Židia na Slovensku desať rokov po...* In Listy. Časopis pro politickou kulturu a občanský dialog. č.1/2003.
- STERN, M.: *Známka môjho života*. Bratislava: Kalligram, 2005.
- ŠPITZER, J.: *Nechcel som byť žid*. Bratislava: Kalligram, 1994.
- ŠPITZER, J. : *Svitá, až keď je celkom tma*. Bratislava: Kalligram, 1996.
- ŠTĚPÁN, L. *Cesty mezi formami*. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií. SVN regiony, 2007.
- ŠUŠA, I.: *K trojuholníku okupácia-revolúcia-integrácia cez prizmu politiky a literatúry*. In 13 let po.../13 rokov po...Brno: Ústav slavistiky FF Masarykova univerzita, 2006.
- VAŠEČKA, M. *Sociologický výskum antisemitizmu na Slovensku po roku 1989 v kritickej perspektíve*. In SLOVAK SOCIOLOGICAL REVIEW. Bratislava: SÚ SAV, 38, č. 4, 2006.
- WINTEROVÁ, K.: *Katarína (román)*. Bratislava: Slovenské národné múzeum - Múzeum židovskej kultúry, 2003.
- ZELENKA, M. *Literární věda a slavistika*. Brno: Academia, 2002.

Uverejnené v:

ŠUŠA, I. Fenomén socializmu v memoároch slovenských židovských autorov. In: Česko-slovenské reflexe : 1969. (Jazyk, literatúra, kultúra). Editor: Ivo Pospíšil. Brno: Tribun EU, 2009